

Viliam KRATOCHVÍL, *Pátrame po reči iného. Princíp multiperspektivity teoreticky a prakticky pre vzdelávaciu oblasť Človek a spoločnosť*

Bratislava, Raabe 2021, 94 stran, ISBN 978-80-8140-488-7

Viliam KRATOCHVÍL, *Multiperspektivita v 26 učebných figurách. Pracovné listy s historickými prameňmi na skúmanie minulosti i prítomnosti*

Bratislava, Raabe 2021, 48 stran, ISBN 978-80-8140-502-0

Dvojice materiálov *Pátrame po reči iného* a *Multiperspektivita v 26 učebných figurách*¹ je nabízena jako dva samostatné, ale vzájemně propojené zdroje. Tuto provázanost naznačuje shodná grafická úprava i doporučení nakladatelství. Podle anotace nakladatelství Raabe mají kniha a pracovní listy sloužit vyučujícím jako pomůcka při práci s historickými písemnými prameny. Tyto prameny Viliam Kratochvíl vnímá jako prostředek k rozvoji kritického myšlení a interpretačních dovedností žáků a žákyň na základních a středních školách. Je zkušeným učitelem dějepisu na všech stupních škol a autorem několika učebnic pro slovenské školy.²

Práce s historickými písemnými prameny je v současnosti v českém vzdělávacím kontextu aktuálním tématem, které nesouvisí pouze s revizemi Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV). Klade důraz na rozvoj historického myšlení a aktivní práci žáků a žákyň s historickými zdroji.³ Ačkoli publikace vznikla pro slovenské učitele, v této recenzi je zkoumáno, jak může pomoci českým učitelům a učitelkám při naplňování cílů RVP ZV.

Kniha, formátově spíše brožura, *Pátrame po reči iného* je rozdělena do úvodu a tří hlavních částí. Úvod objasňuje význam historických písemných pramenů

1) V recenzi uvádím názvy i texty v českém překladu.

2) Je spoluautorem například *Dějepisů pro 9. ročník základních škol a 4. ročník gymnázií* či *Dějepisů pro 5. třídu – Pátrame po minulosti*.

3) Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – vzdělávací oblast Člověk a společnost: Dějepis [online], [citováno dne: 3. 12. 2024]. Dostupné z: <https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani/vzdelavaci-oblasti/cas/dej>.

ve výuce, přičemž autor čerpá zejména z konceptu *The Big Six* Petera Seixase a Toma Mortona, který není českému čtenářstvu neznámý.⁴ Historické písemné prameny jsou prezentovány jako nositelé jedinečné lidské zkušenosti, jež mohou žákům a žákyním pomoci osvojit si kritické myšlení, odpovědný skepticismus a schopnost interpretovat různé úhly pohledu. Součástí historikovy metody je podle Kratochvíla nepřímé poznávání mnohostranných pramenů, v nichž lidé na základě vlastní sociální perspektivy, svého pohledu, vyjadřují názory, postoje, pocity, emoce, nebo se rozdílným způsobem vyrovnávají se světem, v němž žili. Důraz je kladen na to, aby diskuse nad různými perspektivami ve třídě nebyly „bojištěm“, ale spíše cestou k pochopení, že některé perspektivy mohou být věrohodnější než jiné. Právě slova: „pravděpodobnější, pravdivější, lepší“ jsou výrazem postupného osvojování kritického myšlení.

V první kapitole autor představuje, co je to tzv. *multiperspektivita* a jak s ní zacházet ve výuce. V definici vychází z autorů jako Klaus Bergman či Robert Stradling.⁵ Navrhuje, aby práce s historickými prameny probíhala několikrát za školní rok a ukazovala mnohostrannost, kontroverznost i pluralitu názorů na jednu historickou událost. Dále autor cituje amerického filosofa Michaela Sandela, že musíme žáky a žákyně pozvat do debaty, provokovat, inspirovat a hledat odpovědi na společné otázky. Autor ukazuje problematizující otázky, které mají ukázat dva úhly pohledu, například: Stavba pyramid – práce otroků, nebo dobrovolná služba bohu? Athénská demokracie – vláda lidu, nebo vláda jednoho muže? Samostatný slovenský stát, nebo satelit nacistického Německa?

V druhé kapitole autor představuje *multiperspektivitu* v kontextu metodických principů. Klade důraz na zpřítomňování minulosti a na vlastní zkoumání žáků a žaček. Cílem je u nich rozvíjet schopnost formulovat a klást otázky,

4) Peter SEIXAS – Tom MORTON, *The Big Six: Historical Thinking Concepts*, Toronto 2013. Tento koncept je využíván v českém prostředí jako 4+1, srov. Kamil ČINÁTL – Jaroslav NÁJBERT – Vojtěch RIPKA, *Historická gramotnost v aplikaci HistoryLab: realistický přístup k osvojování didaktické teorie dějepisu*, Historie – Otázky – Problémy 2, 2021; teorie projektu Dějepis+ Historická gramotnost, [online], [citováno dne: 3. 12. 2024]. Dostupné z: <https://dejepisplus.npi.cz/historicka-gramotnost/> či Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – vzdělávací oblast Člověk a společnost: Dějepis, [online], [citováno dne: 3. 12. 2024]. Dostupné z: <https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani/vzdelavaci-oblasti/cas/dej>.

5) V českém překladu si lze přečíst Robert STRADLING, *Multiperspektivita ve vyučování dějepisu: příručka pro učitele*, Rada Evropy, 2003 [online], [citováno dne: 3. 12. 2024]. Dostupné z: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/multiperspektivita-ve-vyucovani-dejepisu-priruccka-pro-ucitele>.

pracovat s klíčovými pojmy, analyzovat a interpretovat informace, vyvozovat hypotézy, formulovat závěry. Na příkladu vzniku knihtisku vysvětluje, jak zapojit projektové učení do výuky. V první fázi využívá motivaci pomocí otázky: Proč mnozí tvrdí, že Gutenbergův vynález stojí na počátku mediálního světa? Začíná textem Victora Huga, který knihtisk označuje za matku všech vynálezů. Zde je nutno dodat, že by se hodila citace textu. Následuje autorův návrh třinácti otázek, jež mají ilustrovat šíři možného tázání. Druhou fází nazývá informační, během níž žáci a žákyně informace shromažďují. Třetí, plánovací fáze, zahrnuje možnosti, jak ztvárnit informační materiál. Čtvrtá je produktivní fáze, v níž zpracovávají problematiku v jednotlivých žánrech. V páté fázi žáci vše prezentují. Poslední fáze je hodnotící, žáci i žákyně včetně vyučujícího hodnotí proces i samotný výsledek. Tento příklad je názorný, ale chybí jeho přímé propojení s pracovním listem (s figurou), což snižuje jeho využitelnost.

Třetí část se nazývá *K předpokladům práce se školskými historickými písemnými prameny* a popisuje, jaké jsou druhy historických pramenů a jakými způsoby s nimi historici a historičky pracují.

Multiperspektivita v 26 učebních figurách obsahuje soubor příslušného počtu pracovních listů. Každý list zahrnuje otázku či téma, jeden nebo více textů a sadu otázek, případně prostor pro zapsání odpovědí. Úvodní metodické podněty vysvětlují záměr nechat žáky a žákyně pátrat, zkoumat to, co je někdy nejisté a nejednoznačné, a doporučuje je zapojit do učebních celků. Autor zde nevysvětluje kritéria výběru textových pramenů.

Koncepce materiálů je inovativní a dobře reflektuje aktuální trendy v historickém vzdělávání. Přináší zpracovanou teoretickou základnu a praktické texty, které lze využít k rozvíjení klíčových dovedností žáků. Přesto zde zůstává několik nedostatků. Využití textových pramenů ve výuce se v praxi často setkává s nechuť žáků a žákyně. Často jsou pro ně texty těžko uchopitelné, náročné je i samotné čtení. Proto bych v teoretické části očekávala způsoby, jak žáky postupně naučit analyzovat a interpretovat prameny, jež by vycházely z autorovy bohaté zkušenosti. Vyučující má díky autorovi velké množství argumentů, proč pracovat s textovými prameny ve výuce, ale nemá návod, jak začít. Nepomáhají tomu ani pracovní listy, protože nemají rozlišenou náročnost, tipy na to, co dělat, když žáci a žákyně nepřijdou na odpovědi, a jak je k nim vhodně navést. Vyučující i žáci tak mohou zažívat zklamání místo radosti z bádání. Zcela chybí návrhy, jak hodnotit práci s historickými prameny, což je zároveň jedno z dalších velkých témat, s nímž se vyučující potýkají.

Nejistotu, jak oba materiály používat, vzbuzuje oddělení knihy a pracovních listů (figur) v rámci prodeje. Pro snadnější využití v hodinách by bylo vhodné přímo propojit teoretický text s pracovními listy. Praktické tipy v knize, jak využít historické texty, jsou bez vazby na pracovní listy užitečnou sadou nápadů (například tisková konference, rozhovory, reportáže, psaní nekrologu, hry se sociálními rolemi, tvorba reklamního plakátu), kdy jejich realizace závisí na schopnosti a času vyučujících najít vhodné textové prameny. V knize je pečlivě popsán příklad s knihtiskem, ten však v pracovních listech (figurách) chybí.

Na pracovních listech je třeba ocenit výběr témat, která pokrývají. Ukazují, jak se na jednu situaci lidé mohli dívat odlišně, a mohou vést u žáků a žákyň k „aha efektu“, například když zkoumají soudobé pohledy římského a řeckého historika na římskou říši v učební figurě *Jak se ze starověkého Říma stala světová říše?* nebo promýšlí, proč říkáme Alexandrovi „Veliký“ v učební figurě nazvané po tomto panovníkovi. Jednotlivé texty lze také velmi dobře přiřadit k očekávaným výsledkům učení v českém revidovaném RVP ZV.⁶ Například očekávaný výsledek učení, v němž má žák či žákyně určit, jak se proměňovaly a v čem zůstávaly stejné genderové role v dějinách, ukazují dvě figury: *Nevložte neomezenou moc do rukou manželů*, která pracuje s textem vyhlášení nezávislosti a dopisem Abigail Adamsonové, a *Feminismus nebo maskulinismus?* postavené na textech Hany Gregorové a článků z *Národních novin*. Doložit příklady vlivu náboženství na jednání lidí v různých dějinných epochách může pomoci učební figura *Z perspektivy muslimského historika, francouzského historika a arabského spisovatele*. Posoudit informační hodnotu a důvěryhodnost zdrojů z různých dějinných epoch se mohou žáci a žákyně učit na učebních figurách s texty velitele Hlinkovy gardy a poslance slovenského sněmu, kteří hodnotí události 14. března 1939, či texty, v nichž Neville Chamberlain a Hitlerův tlumočník vzpomínají na podpis britsko-německé deklarace v Mnichově.

Výhodou většiny publikovaných textů je, že nejsou dlouhé a jejich výběr odpovídá obecnému cíli – ukázat multiperspektivu tak, jak ji Kratochvíl vysvětluje. Nevýhodou je, že nejsou citované, takže čtenář neví, odkud daný text pochází, zda byl zaznamenán někým jiným, kdy byl vydán a jak vypadal

6) Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – vzdělávací oblast Člověk a společnost: Dějepis [online], [citováno dne: 27. 5. 2025]. Dostupné z: <https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani/vzdelavaci-oblasti/cas/dej>.

v originále. Právě ukázka originálního zdroje by mohla vzbudit u žáků a žákyň zájem a vést k dalšímu bádání.

Dvojice materiálů má potenciál stát se užitečnou pomůckou i pro české učitele. Poskytuje kvalitní argumenty pro práci s historickými prameny, pracovní listy nabízejí podnětné texty a otázky. Pro jejich plné využití však chybí uvedení zdroje a metodické propojení: návod na postupnou práci s prameny, náměty na hodnocení. I přes tyto nedostatky může být recenzovaná dvojice materiálů inspirativní pomůckou, která si zaslouží pozornost vyučujících i didaktiků a didaktiček dějepisu.

PhDr. Pavla Sýkorová

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
studentka doktorského programu
sykorova.pavla@gmail.com

DOI: 10.14712/30298393.2025.18